

AZ ERDÉLYI ROMÁN NÉP VALLÁSI UNIÓJA RÓMÁVAL.

(Harmadik és befejező közlemény.¹⁾)

V. A gör. keleti szertartásu egyház állapota az uniótól.

Az uniót az egész román nép nevében irták alá; a gy.-fehérvári román püspöki egyház tehát egyesült lett; összes egyházi vagyona, templomai az ujonnan létesült egyház tulajdonaivá váltak. Percznyi-leg folytak ugyan viták az unió felett, tényleges szakadás azonban nem történt. Nyílt szakadást csak a brassói (bolgárszegi) görögök idéztek elő, akik, mint említettük, 1701-ben, bizonyára külföldi befolyásra, az unió ellen tiltakoztak és a régi szertartásokhoz való ragaszkodásukat kifejezték.²⁾

Miután a gyula-fehérvári püspök egész népével állott át, természetes, hogy az erdélyi román püspöki szék többé nem volt görög keletinek mondható, mert egyelőre görög keleti szertartásu egyház nem is létezett.

A görög katolikus egyházból időnként kiálló elemek napról-napra szaporodtak. A visszaálló hivek, főpásztor hiányában, Oláhország és Moldova, Bosznia és Szerbia ó-hitü püspökeihez folyamodtak segítségért. Voltak elégtelen kalugerek, akik leginkább személyi érdekek, magán gyűlölség, néha vallási fánátizmus által hajtatva még Oroszország és Bukovina főpapjait is felkeresték s hallatlan vérlázító

¹⁾ Az első és második közleményt lásd e kiadvány 1889-ki 1-ső és 2-ik füzetében.

²⁾ E tiltakozás latin nyelven 1701 június 27-ről kelt s egész terjedelmében lásd Cipariu: Acta et fragmenta hist. eccl. 268—269. l. A tiltakozás fogalmazója Nagyszegi Gábor, kiről már megemlékeztünk, súlyosan bűnhődött e merészsége miatt. Lásd Nagyszegi ügyét bővebben gróf Bethlen Miklós Önéletírásában Szalay Lászlónál II. k. 205. és következő lapjain.

iszonyatóságok, üldöztetések előadásával őket beavatkozásra akarták bírni. Ez úton akárhány bodorgó kaluger nem csak tekintélyes pénzsegélyhez, de papi méltósághoz is jutott. Tág tere nyílt a be-súgásnak és árulkodásnak.

A már ismertetett zürzavarban mindég akadt egy-egy férfiú, a ki a nem egyesültek nevében vezette a mozgalmat az egyesült egy-ház ellen, ezek mindig a külföld, leginkább a szláv és görög be-folyás érdekeit szolgálták. Ezen férfiakat azok, akik az ó-hitű ro-mán egyház történetét megírták, ha nem is felszentelt püspököknek, de egyházvezetőknek ismerik el.¹⁾

Ilyen vezetőnek mutatkozik Czirka János Dositau, aki sok kel-lemetlenséget okozott Athánásiusnak mindjárt az unió kimondása ide-jében. E férfiú alsó-fehérmegyei gambuczi születésű, Bethlen Miklós szerint: „magyar-deák, olvasást tudó, értelmes és tudós pap, a ki (Athanasiusnak) a püspökségben competitora volt.“²⁾ Az unió mozgal-mai közben, miután a püspöki széktől elesett, eltűnt Erdélyből s 1700-ban megjelent az elégületlen románok között állítván, hogy őt Oláhországban püspökök szentelték s törvény szerint Erdély püs-pöke ő volna, azért jött pedig, hogy megvizgasztalja azokat, akik a régi hithez való ragaszkodást mutatnak.³⁾

Czirka János Dositau ezen állításai azonban nem bizonyultak valóknak. Az ő neve nem fordul elő a bukaresti felszentelt püs-pökök lajstromában, a püspöki méltóságot tehát azon zürzavaros idő-kben csak bitorolta.

A mint Athánásiusnak Kollonich kárdinálishoz 1700 október 26-áról intézett panaszából kitetszik Czirka volt az első, aki lázított az unió ellen. E panaszban⁴⁾ Athanasius templomi könyvek ellopá-sával vádolja a feltolakodott gör. kel. püspököt, lévén ő megelőzőleg egyesült lelkésze a gyula-fehérvári román ekleziának, így a gör. katolikus püspök fegyelmi hatósága alá tartozván. Athanasius Czirkat a gyula-fehérvári zsinat elébe idézte, hogy a vádak ellen védekezzenek.

¹⁾ Popea M.: Vechia mitropolia 141—146. lapokon; Ságuna András: Istoria bisericeii orth. II. k. 177. s köv. lapjain

²⁾ Szalay Lászlónál: Magyar történelmi emlékek III. k. 215. l. Siukai Cronica III, k. 211—212 l.

³⁾ Ságuna idézett műve II. k. 178 l.

⁴⁾ Nilles M.: Symbolae I. k. 220—223 l.

A vonakodó Czirka elfogatott, útközben, állítólag kálvinista segítséggel, őreitől megszökött s a nagy-enyedi ev. ref. kollegiumba menekült; majd kálvinista lelkésznek hirdette magát s-mint ilyen Hunyadmegye egyik falujában működött. Hunyadmegyében, mint Athanasius panaszeveléből értesülünk, tiz ilyen kálvinista román pap működött, a kik azonban a gör. keleti egyház összes szertartásaihoz ragaszkodtak, misét szolgáltattak, a szenteket tisztelték, böjtöltek, ünnepet tartottak stb.¹⁾ Ezekhez tartozott Czirka is, akinek Bethlen Miklós szerint: a „gubernátor és több református urakkal aperte pártját fogák, collocálók Hunyadvármegyében reformáta oláh ecclesiában fizetést is rendelvén neki.“²⁾

E miatt Athanasius püspök és Szunyog, a theologus jezsuita, gróf Bethlen Miklóst és a gubernatort felsőbb helyen be is panaszták,³⁾ hol az ügyet vizsgálat tárgyává tették.

Második disunitus vezető volna Visáron, a kivel már bővebben foglalkoztunk.⁴⁾

Kiváló szerepet játszott Sofronius gör. kel. kaluger, a ki talán legtöbbet ártott az unió ügyének.

Sofronius alsó-fehérmegyei csórai születésű.⁵⁾ 1759-körül lép föl. A higgadságot, az ékesszólást — írja róla gróf Teleki Domokos,⁶⁾ és következetességet, melyet Visariontól nem tagadhatni meg, Sofroniusban hiában keressük, ki felette egyszerű és kevés műveltséggel bíró egyén volt, de midőn e jellemvonásokban a tömeggel, melyre hatni kívánt összhangzottak, egyéb tulajdonai nagy mértékben képesíték őt, hogy a létező viszonyok között népe és egyháza mozgal-

¹⁾ „Sunt in Comitatu Hunyad.ensi decem sacerdotos, qui se a gremio Ecclesiae subtraxerunt Calvinisticque unctos mentiuntur; nam liturgiam ut ante celebrant, sanctos colunt, festa celebrant, jejunant, aliaque omnia, ut prius, practicant, quae tamen Calvinistae detestantur.“ Nillesnél Athanasius panasza I. k. 221. l.

²⁾ Szalay: Magyar. tört. eml. (gróf Bethlen Miklós Önéletirása). III. k. 216. l.

³⁾ A Czirka ügyére vonatkozó okmányokat lásd Nilles M. idézett művének I. k. 220. 223. 245. 344. 372. 374. 385—386. l.

⁴⁾ A Visáronra vonatkozó összes okmányokat l. Nilles id. m. II. k. 556. 560, 564. l.

⁵⁾ Némely egyháziró közép-szolnoki, némelyik hunyadmegyei születésűnek állítja Sofroniust. L. Cipariu: Acta et fragmenta művében a 108. lapon Klein Sámuel. Nillesnél II. k. 610.

⁶⁾ Budapesti Szemle, (1863.) 17-ik kötet 67—68. l.

maiban szerepet játszódjék. Sofronius az izgatás, a vállalkozás és merészség embere volt, melynek czelját, valamint eszközeit mélyebb belátással fontolgatni és megválasztani nem reá tartozott, mind a mellett feltaláljuk benne azon ravasz népvezetők tulajdonait is, kik mint a mérséklés, kiegyenlítés és rend emberei szoktak megjelenni akkor, midőn a mozgalmak biztos korlátaikon túlsapongnak, midőn a körülmények óvatosságot parancsolnak.

Sofronius, mint kaluger a zivataros idők miatt Oláhországba huzta meg magát, a hol állítólag püspök lett¹⁾ s mint ilyen tért vissza Erdélybe.

Az ó-hittiek, kik főpásztor nélkül eleinte köszönettel vették, hogy vallásuk gyakorlatában nem zavartatnak, Sofronius idejében már követelésekkel állanak elé. Püspököt követelnek maguknak. A bécsi kormány, mert ilyen irányban nem kérelmeztek s mert úgy vélekedett, hogy a főpásztor nélküli disunitusok előbb-utóbb megunják a harcztot s az uniót elfogadják — a g. kel püspök kinevezéséről mit sem akart hallani, a míg erre aztán a körülmények rákényszerítették.

Sofronius minden idejét és erejét arra használta fel, hogy a román népet az egyesülés ügyétől távoltartsa. Ez neki nagy mértékben sikerült. Bejárta a falvakat, városokat, mindenütt misézett és prédikált az unió ellen; még az elpártoltak is visszatértek. A hunyadmegyei tisztség a kaluger működését veszedelmesnek tartván, elfogatta s a bábolnai fogházba vitette. A románság dorongokkal felfegyverkezve Balogh László főispán lakára rontott, megtámadták a börtönt s abból Sofroniust erőszakkal kiszabadították; a megyei közgyűléshez, 600 aláírással ellátott kérvényt nyújtottak be püspököt és szabadvallás-gyakorlatot követelvén. A gör. keletiek erre erőszához folyamodtak, a templomokat erőszakkal foglalták el, Gyula-Fehérvárt zsinatot tartottak, a Mezőségen Pagocsán véresre verték a gör. katolikusokat stb.

¹⁾ Hintz: Geschichte des Bisthums der grich. nichtunirten Glaubensgenossen in Siebenbürgen 43. l. — Hurmuzachi Eudoxius: Fragmente II. k. 134—135. „Der Kaluger Sofronie . . . in Walachei zum Bischof von Siebenbürgen geweiht . . .“ Terjedelmesen e férfiről l. gróf Teleki Domokos Két kalugerjét a Budapesti Szemle 17-ik kötetében 68—79. Teleki e műve Bod Péternek: Brevis valachorum Transylv. incol. historia című kéziratí műve után készült. Sofroniusra vonatkozó adatainkat részben innen meritjük.

A rendet fenntartani nem lehetett, daczára annak, hogy a fő-kormányzék a gör. keleti kiválóbb papokat elfogatta s katonacsapatok járták be az országot.

A bihari havasok népe között működött leginkább Sofronius. Abrudbányát katonaság lepi meg, az ó-hitű templomot megtámadja, ajtaját betöri s Sofroniust elfogja, katona köpenyeget adnak reá s lóra ültetve viszik. A nép azonban észrevette a katonaság cselét, -- nagy csoportokba összegyűl s a zalatnai uton a katonaság elébe áll, Sofroniust kiszabadítja; a katonaságot bizonyára agyonverte volna, ha Sofronius nem szól mellette. Azonban a katonacsapatból a feldühödt tömeg több egyént magával hurezolt kezesül. Ki irhatná le az azután beállott kegyetlenségeket? A tömeg megrohanta azok házait, a kik a katonaság kirendelésének gyanujában állottak; azokat feldúlták, felprédálták. Zalatnán a zavar több napig tartott. A zalatnai egyesült papot elfogván, kezéinél fogva felakasztották és addig kínozták, a míg a fondorlatok egész sorozatát elé nem adta s azt, hogy kik voltak részesek Sofronius elfogatásában. A főbűnös Györgyget, a gáldi papot, halálra keresték, Sofronius azonban megkegyelmezett neki, miután ő a templom ajtajától az oltárig térden csuszott s szavait visszavonta.

Zalathnáról egy előkelő kamarai tisztviselőt Sofronius követül küldött a főkormányzékhez és a főhadvezérhez kijelentvén, ha az elfogott papokat ki nem bocsátják, a hivek nagyobb erőszakhoz folyamodnak s addig el se oszlanak. A követ tizenkét nap mulva visszajött s kijelentette, hogy az elfogott papok szabadon bocsátattak, a mely körülmény a zavargókba még több bátorságot öntött. Erre Sofronius a következő levelet intézte a nagy-szebeni katonai parancsnokhoz:

„Úraságod a Sofronius miatt Zalatnán támadt zavarokért bocsánatot hirdet azon esetre, ha a csend helyreáll. Ez helyreállt, de ő (Sofronius) tudja, hogy három pap, egyik Aknáról, másik a Bán-ságból, a harmadik Kornéczeletről Szebenben, a kormányzéknel fogva tartatik. Ezek azon órában, midőn a tábornok e levelet veszi, bocsátassanak szabadon, valamint minden a vallás miatt bebörtönözött fogoly. Végül megkivánom, hogy a szádi esperes is¹⁾, kinek holléte

¹⁾ Fogarasmegyei szádi g. kel. esperes a Mezőségen U. di-Szentpéteren jártában Pagocsán a gör. katolikusok katonasággal elfogatták, a széklházára, majd Kolozsvárra hurezolták, honnan Bécsbe vitték fel. Sofronius fellépése után visszaküldték Erdélybe.

nem tudatik, bocsáttassék az országba vissza. Mig ezek meg nem történnek, béke nem lesz s a zalathnai kamarai tiszték elégséges kezességül szolgálhatnak, kiket legott letartóztat, ha a foglyokat szabadon nem bocsátják. Én Sofronius kaluger.⁴¹⁾

1760 márczius 21-én Mária Therézia, a kedélyek lecsendesítése szempontjából, egyik leiratában gör. keleti püspök kiküldését igérte. Ezen ígérethez azonban ama világos feltélelt kötötte ki, hogy a nem egyesültek a más vallásuak elleni minden kihágástól és bármely rendetlenségtől tartózkodjanak, a felsőbb rendeleteknek engedelmeskedjenek, ellenesetben se szabad vallásgyakorlatot, se püspököt nem nyernek, a királynénak erős akarata lévén, hogy a felsőbb rendeleteknek engedelmeskedő számosb rész, nem pedig a rendetlenkedő kisebb rész élvezze a vallásos türelem jótékonyágát

Ezen rendelet Alsó-Fehér, Hunyad, Fogaras, Szeben, Ujegyház, Szerdahely, Szász-Sebes, Szász-Város megyékben és városokban román nyelven kihirdettetett. Azonban a kívánt nyugalom helyre nem állott.

Nem csak a görög katolikus papokat, hiveket, de egyuttal a földbirtokosokat is rémület fogta el s Sofroniusnais merész, kihívó magatartása a főkormányshéket és hadparancsnokságot is megfélemlítte. Sofronius minden engedelem nélkül, zsinatot tartott. 1761 február 25-én hivei Gyula-Fehérvárra lettek volna összegyülemendők, de a vár kapui a tömeg elől bezárattak, az ágyuk kiszégeztettek. Sofronius a megjelent biztosok előtt kijelentette, hogy a gyülemést ép a rend érdekében hivta össze.

A kormány megsokalta a lázongást. 1761 mártius végén Buccow Adolfot, mint katonai főparancsnokot az országba küldötte, a fennforgó vallási viszályok kiegyenlítésére őt kir. biztosul nevezvén ki. Ugyan e czélből melléje rendeltetett Novákovics Dénes, budai g. keleti püspök is. Egyszersmind több lovas és gyalog csapat különböző ezredből rendeltetett be az országba, melyek a nép elretentésére ágyuk kíséretében jártak alá s fel az országban. Buccow N.-Szebenből april 9-én egy rendeletett bocsátott ki, hogy : kész a g. kel. felekezet számára püspököt rendelni, minden eddigi kihágásaiért megbocsátani, ha az egyesültekekkel testvéri egyetértésben él A g.-keletiek megbizottjait april 26-ra N.-Szebenbe idézte. E napon mégis jelentek a követek,

⁴¹⁾ L. Teleki idézett czikkét 71. lapon

kiket a budai püspök egyenként fogadott s minden jelentékenyebb eredmény nélkül őket el is bocsátotta magától.

Sofroniust szintén N.-Szebenbe idézték. A nép rosztól tartván, nagy tömegben kísérte Buccovhoz, aki különben igen szívélyesen fogadta. E találkozás után a kaluger ritkán jelent meg azután a nép között s egyáltalában felhagyott izgatásaival. Buccov, mint gr. Teleki megjegyzi, Sofroniust vagy megnyerte, vagy megijesztette. Sofronius később eltűnt. Klein szerint királyi parancs következtében elhagyta az országot, kiment Oláhországba, a hol szintén zavarokat csinált, miért az oroszok rátették kezüket és kivégezték¹⁾

Buccow a rend helyreállításához fogott; a felekezetek számarányának kitudása végett összeírást rendelt; a görög katolikusok birtokában volt s a nem egyesültek által elfoglalt templomokat vissza adatta; így kerültek a g.-katolikusok birtokába a vizaknai, fogarasi, szelistryai, gyula-fehérvári templomok; a nem egyesültek kolostorait Fogarasvidékén, Hunyad- és Alsó-Fehérmegyében felgyújtatta, leromboltatta; az országban fel s alá járó katonaság 1761 július elején három oszlopban az Ompoly és Körösvölgyén, valamint a N.-Enyedről felvivő ösvényen Abrudbányára ment s itt, valamint Topánfalván és Zalathnán állást foglalt. Néhány nap mulva az itteni kincstári uradalom falvainak képviselői bizonyos szerződési pontokat irtak alá, a melyekben mindkét felekezetbeliek kötelezték magukat arra, hogy egy egymás között, mint a közigazgatási és uradalmi tiszték irányában kimélettel és engedelmességgel viseltetnek s az okozott károkat megtérítik. Az egyházi törvényhatóságot illetőleg ki volt fejezve, hogy valamint az egyesültek püspököktől függnek, akképen engedelmeskedjenek az óhitűek is a számukra kirendelt püspöknak. Meg lett ígérve, hogyha e pontok megtartására a lakosság hitet tesz, nem csak a katonaság távozik el vidékükéről, hanem a kincstártól még templom helyet is kapnak.

1761 augusztus végén Nová ovics Dénes budai püspököt ideiglenesen megbízták az erdélyi gör. keletiek egyházi ügyeinek vezetésével és ezen minőségében Brassóban, a görög keletiek nagy örömeire, be is igtatták.

A Maros völgyében, különösen Tordamegyében, szádi Molnár János (a nyirott, tunsul) működött az ó-hittűek apostolaként, akit

¹⁾ Cipariu: Acta et fragmenta, 108. lapon.

szintén Oláhországban szenteltek pappá, honnan Erdélybe, az egyenletesség szítására, küldötték be. A zaklatott gör. katolikusok a bujtogató kalugerre rátették kezüket, fogva Balázsfalvára vitték, a hol megnyirták, papi méltóságától megfosztották. Kiszabadulása után régi mesterségéhez fogván, ismét elfogták Maros-Vásárhelyre, majd Bécsbe vitték, míg onnan is kiszabadult s később a bánáti részekben meghalt.

Novákovics budai püspököt, mint említettük, az erdélyi gör. keleti egyházi felügyeletével megbízták. A püspök, mielőtt felavatták volna, esküvel bizonyította, hogy nem tartozik az egyesült hithez.

1761 volna tehát azon év, melyben a gör. keletiek kitarító buzgalma s a külföldi g. keleti püspökök befolyása következtében, a bécsi kormány, ha nem is törvényileg, de elismerte a gör. keleti egyház létezését Erdélyben.

A vallási ügyek végleges elintézése szükségessé vált. Már 1761 octóber 17-én kelt utasítás következtében a megyéket biztosok járták be, a templomi s más egyházi ügyek rendezése végett. Ez utasítás, mely Buccov, mint a királyi bizottság elnöke által lett aláírva, a két felekezet egyházi vagyonának elkülönítését rendelte el, a rend fenntartására községenként bizalmi férfiakat rendelt ki s egyáltalában részletesen rendelkezett az állapotok javítása, a közös dolgok elválasztása s a további teendők iránt

Ugy Novákovics, mint a budai püspöki székben 1770 mártius 2-án helyében következő Chirilovics Sofronius, nem volt voltképen püspöke az erdélyi gör. keleti egyháznak. Csak adminisztrátorok voltak ezek, székhelyük Buda volt s ők maguk gyakran alkalmatlankodtak a bécsi udvarnál a végett, hogy az erdélyiek számára külön püspöki szék állíttassék fel. ¹⁾ A két adminisztrátor törhetlen buzgalmát végre siker koronázta. 1783 november 6-án Nichitics Gedeon, szerb árchimándrita, a kárloviczi szerb metropolita ajánlatára erdélyi görög keleti püspöknek neveztetett ki, székhelye N.-Szeben; évi fizetése 4000 frtban állapított meg s az összes dogmátikus és tisztán val-

¹⁾ Popea idézett műv 146. l.

lái kérdésekben a károlviczi szerb metropolita és szinodus hatósága alá helyeztetett.¹⁾

Igy a görög keletiek álma, 83 évig tartó küzdés után, beteljesült. Nem volt azonban köszönet benne. A román egyház az idegen szláv jármot, melytől az unió által megmenekülendő volt, újólag felvette s most még élvezettel igyekezett hozdozni azt. A szláv cselszövény diadalmaskodott; két felé osztotta a román népet annak nagy részét körmei közé kaparintván. A szláv egyház nem emelte fel egészen magához a gör. nem egyesült románokat; nem akarta részesíteni az általa élvezett jogokba, sőt azokból a leghatározottabb módon kizárta.²⁾

Nikitics püspök bejövén Erdélybe, Resinár községébe telepedett le, N.-Szeben mellett. Alatta a vallási villongás dühe alább szállott; a kedélyek azonban egészen nem csillapultak le. Sőt mi több, a már lázongáshoz szokott abrudbánya-vidéki román nép, hatalmát és a hatóságok gyengeségét ismervén, más irányban kezdte erejét megpróbálni. Az 1784-ki Hora-lázadás bő tanuságot szolgáltat nekünk erről. A vallási villongást polgárháboru váltotta fel.

Az új püspök sokat tett, hogy az egyház közigazgatása, nevelésügye rendezettebb állapotba jussanak. Az iskolaügyet az 1786 márczius 4-én kelt császári irattal rendezték.

II. József császár ugyanis akként rendelkezett, hogy a meg lévő iskolák jobb karba helyeztessenek, a nagyobb községekben új iskolákat állítsanak fel, hogy az iskolákat felállító községekkel különös jó módon bánjanak el; kisebb és szegényebb községeknek meg volt engedve, hogy közösen állítsanak iskolákat; hogy a költségek, rovatalkból és a szülők által fizetendő tandíjából fedeztessenek; 25 tanítói állomás rendszeresített 50 frt. fizetéssel s 400 frttal egy tanfelügyelői állomás. Ezen felügyelői állomás 1838-ig állott fenn, mikor a gör. keleti iskolák felügyeletét fő kormányiszéki rendelettel, a katolikus püspökre bízta.

¹⁾ Ságuna idézett művének II. K. 187-ik lapján olvasható a Putnik Mózes károlviczi metropolitához intézett leirat „ . . . primoloco propositum Gedeonem Nikitics pro episcopo in Transilvania non unito denominare, vultque benignissime, ut idem penes 4000 florenorum salariam et obiectis in regno quoque Hungariae usuenientibus percipiendum, sedem habitationis Cibinii figat ac in dogmaticis et pure spiritualibus ab Exelentia Vestra et Synodo archiepiscopoli dependeat . . . “

²⁾ A fennebb érintett leirat szavai erre vonatkozólag: „ . . . ab omnibus tamen, quibus natio in Hungaria Illyrica fruitur privilegiis, exclusus sit.“

Nikitics 1788-ban halt meg; egyházának kormányzása ideiglenesen Popovics János esperesre, mint vikáriusra, szállott.

1789 május 25-én erősítették meg Adámovics Gerasimot, a bezdini (Bánátban) monászteria archimandritáját, erdélyi g. keleti püspöki székében s voltaképpen ő volna a második kinevezett, elismert g. kel. püspök az unió után; eredetére nézve szintén szláv.

A francia forradalom, a Hora-lázadás, Sinkai György fellépése nemzetiségi eszméivel, a nép figyelmét elvonták a vallási vitáktól; a gyűlölködés és surlódás, mely különben még ma sem szűnt meg egészen, percnyileg szünetelni látszott; a nemzetiségi eszmét látjuk feltűnni, mely a vallási kérdést háttérbe szorította; ez magában egyesített minden érdeket. Sérélme volt a népek politikai és egyházi tekintetben; a két felekezet kezét fogott a sérelmek orvoslására. A gör. katolikus püspök a gör. keleti egyház jogainak kivívásáért küzd. Ez mindenesetre nagy haladás volt.

Az 1790 december 12-re Kolozsvárra összehívott országgyűléshez Babb gör. kath és Adámovics gör. keleti román püspökök, a román nép nevében, terjedelmes emlékiratot¹⁾ nyújtottak be, melyben hosszabb bevezetés után, a gör. keleti szertartásu egyház szabad vallásgyakorlatának kimondásáért, a többi felekezetek által élvezett hasonló jogokért és a román népnek, mint negyedik nemzetnek, elismertetéseért folyamodtak.

Ezen kérvény eredménye az 1761-ki 66. t.-cikk²⁾ volt, mely így szól: „A nem egyesült gör. keleti szertartásu vallás, mely eddig ezen ország törvényeinél fogva a türt vallások közé számítottott, a jelen törvénynél fogva szabad gyakorlatában oly moddal erősítettik meg, hogy minden ezen valláshiteltvet követők az ő Felsege által kinevezendő püspököktől függjenek és állapotjukra nézve a többi lakosokkal egyenlőknek tekintessenek, a közterhek hordozásában és más tartozásukban másoknál jobban meg ne terheltessenek, a papság ügyei, egyházközségek, alapítványok és az ifjuság nevelése iránti királyi felségjogok továbbra is sértetlenül maradván.“³⁾

1) Representatio et humillime preces universae in Transilvania valachicae nationis, — Jassi 1791.

2) De libero religionis graeci ritus disunitorum exercitio. L. az illető országgyűlési jegyzőkönyv 646-ik lapját.

3) L. Incze József: Erdélyországi Országgyűlési végzések 202. l.

Ezzel a gör. keletiek, habár vallásuk ötödiknek fel nem vétett, szabad vallásgyakorlatot nyertek s ebbeli joguk törvényileg szentesítve lett.

Az 1792 május 2-ki királyi leirat¹⁾, melylyel a szabad vallásgyakorlatról szóló törvény becikkelyezés végett leküldetett, a nem egyesültek közhivatalokra való alkalmazásáról és neveltetéséről szól. Az országgyűlés e pontra tett felelete²⁾ . . . „ezen rendelkezésre nézve nem tanáltanak az ország rendei semmi ellenkező okot, de a szentegyházi dolgokra rendeltetett deputatióknak köteleessége leszen, hogy az oláhságnak kiműveléséről és szelidebb erkölcsre leendő oktatásáról való plánumban a magyarnyelvnek közöttök való elterjesztéséről igyekezzen valami jó módnak elintézését dolgozni.“

Igy a gör. keleti szertartású hívek közhivatalokra való képességet is nyertek s nevelési ügyök országos ügygyé lett.

Adámovics Gerászim 1796-ban halt meg, Resinár községében temették el előde mellé; az egyházi kormányt ideiglenesen Hutiovics János, hunyadmegyei esperes vette át. E két idegen ajku püspökről meg kell jegyeznünk azt, hogy mint idegenek, a gör. katolikus egyházzal békében igyekeztek élni, kerültek minden összeütközést, mely őket különben a hatalom előtt is kompromittálta volna. A gör. katolikusok azonban felhasználták a kedvező alkalmat, igen sok hívet térítettek vissza.

1796-tól 1810-ig a püspöki szék üres volt. Ezen idő alatt a gör. katolikusok több és több hívet nyertek. 1810 május 26-án érkezett a kir. főkormánysszékhez a rendelet, melyben a püspöki széknek választás utján való betöltése megengedett. E kir. leiratban a püspöki fizetés 4000 forintban állapították meg a szidokszialis alapból fedezendőleg, melynek jövedelmét 2 $\frac{1}{2}$ krajczárról 2 krajczárra emelték, a szemináriumnak és elemi iskoláknak felállítását engedték meg. 1810 szept. 10-én a tordai zsinaton összegyűlt esperesek Moga Lászlót választották püspöknek, aki ezen állásában december 21-én meg

¹⁾ Az illető országgyűlési jkönyv 110-ik lapján. 46 pont: Cum de libero religionis graeci ritus non unitorum exercitio in articulo 66 per Nos clementer confirmato cautum sit; quod geranda per valachos graeci ritus non unitos publica munia clementer resolvimus, hos etiam si requisitis qualitatibus instructi fuerint ad omnia illa officia, quae per leges ad quatuor receptas religiones restricta non sunt, admovendos esse.

²⁾ U. o. 311 lapon.

is erősítettett. Moga püspökösködése 1845 október 27-ig tartott. Ő volna az első román nemzetiségű gör. keleti püspök Erdélyben az unió után.

Moga megerősítő levelében részletes utasítás nyert az udvartól; utasították, hogy a püspök a királyhoz hű legyen; tartsa magát szigoruan a létező törvényekhez és szabályokhoz; idegen államokból jövő bujtogató kalugereket ne tűrjön; a gör. katolikus vallás terjedése útjába akadályokat ne gördítsen, az áttérni akarókat szándékuktól el ne tántorítsa, Kolozsvárt székeljen, a konzisztorium jkönyvét minden hónapban terjessze fel, stb. stb. Moga alatt igen sokan tértek át a gör. katolikus vallásra. Ő állította fel a n-szebeni papnövelvét; Bécsbe négy papnövendéket taníthatott, a kiből szemináriumi tanárok lettek. Az 1827 és 1842-ki országgyűléshez ő is kérvényezett a királyföldön élő románok érdekében. Halála után egyházának egy házat és 27,000 frtot hagyott, mely összegből 10,000 frttal szegény tanulók segélyezésére egy alapot teremtettek.

1846 június 27-én Ságuna András püspökhelyettes lett; 1847 december 2-án a tordai szinoduson ugyancsak őt püspökké választották s 1848 január 24-én ezen állásában legfelsőbb helyről megerősítést nyert. A férfit, ki egyházát oly magas polcra emelte, a ki egyetlen kedvező alkalmat sem szalasztott kiszélesíteni az egyház jogalapját, 1873 június havában temették el Resinár községében

Az 1864-ki érsek-egyházi szinodus Ságuna érdemeit és tényeit a következőkben sorolta fel: A papságot szenvedő, nyomott és műveletlen állapotjából kiemelte; a népnevelést előmozdította, három éves theologiai tanfolyammal bíró papnövelvét, két évi tanfolyamu tanítóképezdét, egy teljes és egy algymnasiumot, mintegy 600 népiskolátlétesített; a szeminarium és papság számára 25 ezer frt, más egyházi és iskolai célokra szintén 25 ezer frt állam-segélyt eszközölt ki; N.-Szebenben nyomdát állított fel, s a Férencz-József alap megteremtésével a szegény tanulók jövőjéről gondoskodott.

Ságuna szereplése szomorú időkre esett. 1848-ban először az unió mellett foglalt állást, majd elhagyta a hazafias irányt és értelmi szerzője lett a román nép 1848^s/₆-ki magatartásának. Ezen időben Léményi, balázsfalvi gör. kath. püspök, mint a ki törvényes alapon állva, a magyarokkal tartott, Ságuna által egészen leszorított a küzdterről. Egy nagy eszme fogamzott meg Ságuna agyában s annak

megvalósítására rendkívüli szívóssággal dolgozott. A görög katolikus egyházfő ellen a félrevezetett nép fel volt zúdulva. Ságuna a gör. kath. egyházat akarta megsemmisíteni s egyetlen egyházba terelni a népet, a gör. keletibe.

1848 május 15-én a balázsfalvi népgyűlésen Ságuna szót adott ebbeli gondolatának: A román nép követeli, hogy a román egyház felekezet különbség nélkül (az unitus és nem unitus nevezetek eltörlésével) szabad legyen és független maradjon akármely egyháztól, jogokban és hasznokban egyenlő legyen Erdély többi egyházaival. Ő követeli az érsekséget és az évenként tartandó zsinatot a régi jog szerint, mely zsinaton egyházi és világi képviselők legyenek. Azon zsinaton választassanak a román püspökök is, szabad választás útján, minden kijelölés nélkül.¹⁾

Az 1848-ki erdélyi országgyűlés IX-ik törvényjavaslata: „E hazában törvényesen bevett minden vallásfelékezetek (melyek közé a nem egyesült görög szertartásuak is értetnek, teljes és tökéletes jog-egyenlőséggel birnak“ megerősítetlen maradt;²⁾ a pesti országgyűlés 20 t.-cikke azonban a szabadvallásgyakorlatot és jogegyenlőséget a gör. keletiekre is kiterjesztette.

Ságuna ezzel nem volt megelégedve, ő saját főhatósága alá akarta egyházi területben az egész román népet látni. 1849 február 25-én Ságunát, disunitus egyénnel, a Mocsonyiakkal, Popással, Hurmuzáchival stb. Olmützben látjuk; a „román nép nevében,“ támaszkodván a forradalom elfojtására a magyarokkal szemben hozott nagy áldozatokra, kérvényezte a királynál a román népnek egy egyházba való egyesítését egyetlen házi fő alatt, ki alatt állanak a többi megyés püspökök.³⁾

Ezen vergődéseknek azonban fogantjuk nem volt daczára annak, hogy ez ügyben 1849 október 24-én a gör. keletiek kívánságait ismételték.

A gör. katolikus egyház Sulucz Sándorban 1850 november 18-án oly férfit nyert, a ki mint püspök és mint politikus a nép és

¹⁾ Lásd a balázsfalvi gyűlés jkönyvét Papiu Ilarián: *Istoria Romanilor II.* k. 291--302. I. Kóvári László: *Okmánytár az 1848/9-ki erdélyi eseményekhez* 17--24 l.

²⁾ *Sándor József*: *Okmánytár.* 45 lapon.

³⁾ Ezen kérvény egész terjedelmében olvasható Laurián Trebonán: *Magazin istoric pentru Dacia VII.* k. 1--4 lapokon.

egyház bizalmát teljesen birta. A gör. keletiek igyekezete hajótörést szenvedett; sőt 1850 december 12-én a gyula-fehérvári gör. kath. metropolitai szék helyreállítatott, ezt a pápa 1853 december 9-ről kelt bullájában tudomásul vette s így 1854 december 22-én Sulutz Sterka Sándor, mint gör. kath. érsek-metropolita beiktattatott; az 1851 február 23-áról kelt császári parancs következtében pedig Szamos-Ujvárt és Lugoson két gör. kath. püspökség állítatott fel.

A Ságuna által megindított mozgalmat Sulutz, ezekből láthatólag, saját egyháza javára zsákmányolta ki, sőt merészsége odáig terjedt, hogy 1855 ápril 21-én kelt felhívásában felhívja a román népet a gör. kath. egyházba való visszatérésre.¹⁾ Ezt Ságuna el nem tűrhette. 1855 május 24-én a kormánynál, december 1-én pedig a Felségnél Sulutz ellen panaszt emelt, melynek azonban semmi eredménye sem volt. Ságuna ott is vitatta, hogy a gyula-fehérvári metropolitai szék csak gör. keleti lehet.

Ezen fellépés s a gör. katolikusok által elért eredmény kiábrándította a merészen tervező Ságunát. Felhagyott a nagy eszméssel; két célt tűzött ki maga elé: egyházát a károliczi metropolita hatósága alól kivonni és a gör. keletiek számára egy érsek-metropolitai széket eszközölni ki.

Az első reménysugár ezen ideák felé csak 1860-ban mutatkozott, mikor Ságuna és néhány hive, valamint Raiacsics, karlovczi szerb metropolita, mint birodalmi képviselők Bécsben időztek. Mindkét fél tudta és érezte, hogy megbeszélni valója van. 1860 június 28- és 30-án értekeztek is, de eredmény nélkül. Ezen értekezleteknek annyi eredménye volt, hogy a két fél között hatalmas vita támadt a sajtóban; a szerbek nem akarták kiengedni körmeik közül a románokat, a románok pedig függetlenségükre való jogaikat bizonyították. 1860 augusztus 21-én a királyhoz benyújtott kérvényükben a gör. keletiek egy erdélyi metropolita-szék felállítását és annak a szerbektől való függetlenítését kérték.

A birodalmi hivatalos közlöny 1865 január 5-iki számában, sok vajadás és kongresszusi tárgyalás után, megjelent végre az 1864 december 25-ről keltezett császári kézirat, melyszerint a magyarországi gör. keleti hivek számára Erdélyben külön érsek-metropolitai

¹⁾ Gazeta Trans. 1855. 34. száma. Popea idézett művének 167—169. l.

szék engedélyeztetett, független a szerbekétől s abba Ságuna András érsek-metropolitának ki is neveztetett. A szerbektől való tényleges megválás azonban csak 1865-ben következett be, mikor a július 8-án kelt diplomával az aradi gör. keleti püspöki egyház kikerekítettett s a karánsebesi püspöki egyház megalakított.

Mihelyt alkotmányunk helyreállott, a magyar törvényhozás 1868-ban sietett a gör. keletiek egyházi jogait, autonómiáját törvényileg biztosítani, a szerbektől való függetlenségüket kimondani; miáltal a gör. keleti egyház e hazában, a legszélesebb alapon nyugvó autonómiát és szabadságot nyert. A kérdéses törvényczikk 8. és 9-ik §§. a szerb és román feleket egyházi javaik elkülönítésére nézve a rendes hatóságokhoz utasítják.

Ily eseményeken ment át hazánkban a gör. keleti egyház; az 1868-ki törvény annak alkotmányát, szabadságait, autonómiáját biztos alapokra fektette.

A hazai gör. keleti románok a karánsebesi és aradi püspökeikkel együtt, ma már az erdélyi gör. keleti érsek-metropolita főhatósága alatt állanak; a püspöki egyházak kebeli ügyeiket ugyan szinodusaikon önállóan intézik el, közös vallási, dogmátikus ügyeiket azonban az érsek-metropolita elnöke alatt álló nemzeti kongresszuson, mely a főpapokon kívül 30 pap és 60 világi küldöttből alakul, döntenek el. Ezen kongresszusok csak kormányi engedély mellett hívhatók össze. Az első ily kongresszus 1868 szeptember 16-án hívták össze és tartott október 7-ig. E kongresszus nevezetes azért, mert ebben intézték el az egyházi, alapítványi stb. függő ügyeket.

Ságunát az érsek-metropolitai széken Iváskovics Prokób követte; a gör. keleti egyház élén ma Román Miron áll, aki bölcs, mérséklettel igyekszik egyházának hazánkban úgy szólva páratlan autonómiáját fenntartani, s az egyház javát előmozdítani.

VI. A gör. kath. egyház Klein után.

Említettük, hogy az unitus egyházban a jezsuiták szertelen beavatkozása miatt, a fejetlenség nőttön-nőtt, a püspöki szék tekintélye alászállott, s a görög keletiek részéről jövő támadások miatt már lázongásoktól lehetett tartani.

A püspöki szék multhatatlan betöltése már elodázhatatlanná vált. Hogy az unió ügye újabb lendületet vegyen, Máriaffy Dávid és Dobra

Péter az unió protektorainak nevezettek ki, kik is az 1751 nov. 3-án Balázsfalván tartott egyházi gyülekezetben (sobor), mint királyi biztosok voltak jelen, ahol Áron Péter, Májor Gergely és Kaliáni Szilveszter püspök-kandidátusoknak választottak. Ezek közül 1752-ben Áron Péter¹⁾ megerősítést nyert, kinek püspökösködése 1764 február 25-ig tartott.

Áron alatt Salbeck Mihály volt a jezsuita theologus, kitől sokat türt. Salbeck püspök akart lenni s miután terve nem sikerült, mindenféle akadályt tudott gördíteni a haladás útjába; nem csoda tehát, ha Áron is minden erejéből küzdött a jezsuita-theologus állás eltörléseért, a minek alatta azonban eredménye nem lett.

Sokat tett Áron püspök az oktatás érdekében. Több egyházi könyvet nyomtatott. A kir. szeminárium mellett püspöki szemináriumot is létesített, melyben 24 gyermeket neveltetett a saját költségén; elemi iskolákat létesített; a balázsfalvi iskolákat, melyekben azon időben 300 román gyermek tanult, 1754-ben megnyitotta,²⁾ a tanulók között naponkint kenyeret osztogatott, őket ruházattal látta el.

Áron püspök alatt a két egyház közötti villongás tetőpontra hágott. Kormányzása békés nem volt. Már némi anyagi érdekek miatt magában g. kath. egyházban is viszály ütött ki; Májor Gergely és Kaliáni kalugerek a püspök ellen különféle panaszokat terjesztettek fel a bécsi kormányhoz. E püspök alatt lázitott Sofron g. kel. kaluger és Buccow generális alatta lépett fel kir. biztos gyanánt, a két egyház között fennforgó viszályok ügyében. Áron püspök alatt tért át a disunitusokhoz az abrudbánya-vidéki havasok népe.

Áront sok jótéteményeért 1764 február 25-én bekövetkezett halálakor népe őszintén megsiratta.

Rednik Athánásius¹⁾ vezette Áron után, mint vicarius, az egyház ügyeit, jezsuita-theologus More István felügyelete mellett. Sajnos, hogy a jezsuiták beavatkozása folytán már Klein Innocentius alatt kitört belviszály sem Áron, sem Rednik alatt nem szűnt meg.

¹⁾ Áron Péterre vonatkozó adatok I. Nillesnél II. k. 605—621. Cipariu: Acta de fragm. 104—113. † Májor Péter: Istoria bisericei 210—230. l.

²⁾ Az okmányok láthatók Cipariu: Acta et fragm. 217—224 lapokon.

³⁾ Rednik vicariusságára és püspökösködésére, a közte és Maior Gergely között fennforgott viszályra vonatkozó okmányokat I. Nillesnél II. k. 629—640. l. Maior P. idézett művében 230. s köv. lapjain s Cipariu: Acta et fragmenta 113—125. l.

1764 június 28, 29, és 30-án tartott egyházgyűlésen (sobor) püspök kandidátusok lettek: Major Gergely (90 szavazattal), Klein (72 sz.) Kaliáni Szilveszter (16 sz.) és Rednik Athanasius (9 sz.) Megerősítést nyert Rednik Erre a viszály még nagyobb fokra hágott. A Balázsfalván tartott gyűlésen Redniket Májor Gergely és társai püspöknek el nem ismerték, Avram dájai és Szakadát balázsfalvi esperesek pedig XIII-ik Klemen pápához folyamodtak, hogy Redniket semmiesetre se erősítse meg püspöknek, mintán nekik nem kell. A fejtelenség odáig ment, hogy a kinevezett püspök hire nélkül a balázsfalvi még teljesen bé nem végzett templomban 1765 január 1-én istentiszteletet tartottak; az engedelmességet egészen megtagadták. A Bécsben időző püspök minderről értesülvén, a kormánynál Major Gergelyt és társait bepanaszolta, minek következtében Hadik katonai főparancsnok Májor Gergelyt N-Szebenbe idézte s bezáratta, hasonlóképpen tett több esperessel és pappal, a kik Májor Gergelyvel tartván, a kinevezett püspöknek az engedelmességet megtagadták; Májor Gergelyt három havi fogság után katonai fedezet alatt Munkácsra vitték, ahol szintén felügyelet alatt tartották.

1765 augusztus 27-én tért vissza Rednik Bécsből Balázsfalvára, ahol már kellő tisztelettel fogadták; a bünösök nagy része tőle bocsánatot kért. November 13-án folyt le a nagy papi gyűlés, melyen a királyi megerősítő leirat és az erre vonatkozó pápai bullák felolvastattak, mind kettő engedelmességet és tiszteletet parancsolván az új püspökkel szemben. Ugyanakkor a püspök kinevezte az egyes egyházi állásokra az illető egyéneket. Ily belviszályok miatt a görög katolikus egyház megerősödni nem tudott, kifelé hatni képes nem volt. A nem egyesültek pedig minden alkalmat felhasználtak hiveket szerezni a bevillongással elfoglalt egyháztól, a mi nekik nagy mértékben sikerült is.

Rednik 1772 május 2-án halt meg. Igazságos istenfélő volt, egyszerű ruhába járt, állandóan böjtölt s egyháza szokásait hiven megtartotta. A latinizáló törekvéseket visszautasította s a pápánál ezek ellen 1771-ben egy 144 lapra terjedő memorandumban tiltakozott állítván, hogy a gör. katolikus egyház többre nem szorítható, mint a mire magát az ismeretes áttérési okmányban kötelezte. Alatta Mária Theresia két román ifju számára a bécsi Pázmáneumban alapítványokat tett. Ezen időtől fogva az egyházban a Rómából és

Bécsből jövő kinevelt román ifjak vitték a főszerepet; ők voltak a tanárok és ők foglalták el a magasabb egyházi hivatalokat is.

Redniket a papság szigora miatt nem kedvelte.

1771-ben József Munkácson, lévén az ott fogva lévő Májor Gergely nála kegyelemért folyamodott. A leendő császár megvizsgáltatta a balázsfalvi kalugerek ügyét s Májort, valamint társait rehabilitálta. Májor Gergelyt Bécsbe hívták s rábízták az azon időben ott felállított orosz-román nyomda vezetését.

Redniknek eközben bekövetkezett halála után a papság a császárné előleges engedelmét eszközölte ki, hogy Májor Gergelyt püspöknek kandidálhassa. A balázsfalvi 1772 augusztus 15-én Haller és Béli grófok, mint kir. biztosok jelenlétében megtartott gyűlésen Májor Gergely több mint száz szavazattal püspöknek kandidáltatott, mely választás még azon év october havában megerősítést nyert.

Májor Gergely püspökösödése 1772-től 1782-ig tartott.¹⁾ Alatta igen sok nevezetes változáson ment át a gör. katolikus egyház. Nillesnek az az állítása,²⁾ hogy Májor Gergely kellő értelem nélkül kormányozta volna egyházát, nem alapszik valóságban. Májor egyike lesz egyháza legkitünőbb püspökeinek mindig.

A jezsuita Nilles ezen állítása abban leli magyarázatát, hogy Májor Gergely minden erejéből azon működött, hogy az annyi vizálynak magvát elhintő jezsuita theologusi állást a román püspök mellől megszüntesse. Az egyház nagy öröme a görög katolikus püspök 1773-ban, a jezsuiták ezen gyámságától örök időkre megmenekedett.

Utolsó theologus volt More István; állása eltöröltetett.

A nagyobb kellemetlenség és baj azonban csak ekkor vette voltaképen kezdetét. A befolyást vesztő és érdekeikben megsértett jezsuiták mindenáron azon voltak, hogy Májor Gergelyt a püspökösökre képtelennek mutassák be; már oldalról ki akarták mutatni azt is, hogy a görög katolikus püspök a jezsuiták támogatása nélkül nem működhetik, szóval a theologus állás nélkülözhetetlenségét akarták bóbizonyítani.

Épen az erély, a bölcs mérséklet, az egyházban uralkodó rend s a gör. kath. egyház hatalmas emelkedése okozta a Májor Gergely

¹⁾ A Májorra vonatkozó adatok láthatók Nillesnél II. K. 640—656. I. Cipariu: Acta et fragmenta 125—131 lapig. Foia bisericească si scolastică I. évf. majd nem minden számában. Májor Péternél: 218 laptól kezdve.

²⁾ II. K. 655 I.

bukását. A jezsuiták a segélyük nélkül elért eredményt elszivelni nem tudták. A mily esztelenül üldözték megelőzőleg a disunitusokat s a mily erőszakot használtak a gör. katolikus vallás elterjesztésében, ép oly mértékban hagyták magára Májort, sőt mi több, a gör. keletiek rendkívül dédelgetése következett be. A gör. katolikus papok fiait katonáknak fogdosták, pénzbeli követelésekkel állottak elő, míg a disunitusokat senki sem bántotta. Némely disunitus esperes (mint a magyar nagy-zsombori is) a régi bujtogatásokat most már minden büntetés nélkül előlről kezdhette. „Ezen és ehhez hasonló dolgokat hiában panaszolok a kir. főkörmányszékénél, a táblánál, senki sem hallgat reám, én az enyéimmel meg vagyok vetve és megakadályozva minden jóban, 1)“ írja Major egyik bécsi barátjának 1779 febr. 22-én.

Hanem Májor nem csüggedett. Éjjel-nappal hivei között volt; buzdított, a tántorgókat megfenyítette; bevallott célja volt az egész román népet egyetlen egyházban hozni össze, a gr. katolikusban. Ezt erősen akarta; éhen-szomjan dolgozott célja elérésére. 1779-ig hat év alatt 50,721 lélekkel gyarapította egyházát, háromszáz falut térített meg Erdélyben.²⁾ 1761-ben az összes egyesült családok száma: 18,622 volt 439 templommal; a nem egyesülteké pedig 66,482 és 754 templom; 1779-ben az egyesült családok száma: 69,343, a templomok száma pedig 1073-ra emelkedett. Ez eredményt tisztán Májor Gergely tapintatának, böles mérsékletének, jó modorának és annak lehet köszönni, hogy a jezsuiták már nem voltak többé a püspök oldala mellett, a miért a nép bizalmatlan volt az unióval szemben kezdettől fogva.

Számos panasz ment fel Májor ellen; leginkább a disunitusokat használták fel céljukra a jezsuiták, de magában a püspöki környezetben is tudtak hiveket maguknak szerezni s őket céljaikra felhasználni.³⁾ Ugy tünt fel a dolog, mintha Erdélyben a disunitusok Májor miatt sok üldözésnek volnának kitéve. 1780 december 5-ről kelt levelében a bécsi nuncziusnak e tárgyban bő felvilágosítást adott a püspök.⁴⁾ Nem használt az semmit, Májornak buknia kellett.

1) Foia bis. űi scol. II. évf. (1889.) 10. szám.

2) A két felekezet hiveinek összeírása 1733, 1761- és 1779-ben történt. Láthatók ezen összeírások a balázsfalvi káptalan levéltárában.

3) A panaszok összegezvék József császárnak 1781 december 12-én kelt leiratában. L. Major Péter idézett művének 219—223 lapjain.

4) Foia bis. űi scol. I. évf. (1888) 19. szám.

Reischach Thaddeus kancellár végre Bécsből 1782-ben bizalmas levélben kereste fel Májort, hogy püspöki állásáról mondjon le. Májor Gergely vágyott a nyugalomra. 1782. aug. 12-ről kelt iratában a nélkül, hogy legmeghittebb barátai tudtak volna róla valamit, püspöki méltóságáról hivatkozván a körülményekre, előhaladott életkorára és arra, hogy már kiterjedt egyházmegyéje hivatottabb kormányzót igényel — lemondott.¹⁾

Májor Gergely 1785-ben halt meg Gyulafehérvárt; haláláig évenként 1500 frt. járadékban részesült. Végrendelete,²⁾ mely alapítólevél gyanánt is szolgál, 1784. december 29-én kelt, számos jótékony intézkedései, alapítványai nemes gondolkozásáról tanuskodtak.

Májort Babb János követte a püspöki széken (1783-tól 1830-ig), a ki Belső-Szolnokmegyében, Ormánban született 1739-ben.³⁾ A hittudományokat N.-Szombatban végezte, több helyt papskodott. Darabont Ignáczezal és Áron Jakabbal együtt jelölték a püspöki székre, a megerősítést ő nyerte el.

Babb püspökösködése mindenesetre nagy hatása volt, de nem volt nyugalmas; a belzavarok alatta még fokozódtak. A belviszályt a balázsfalvi bazilikánus kalugerek támasztották mindannyiszor s okot adott erre az a körülmény, hogy a szerzet jövedelmeit a püspök szokta volt kezelni. Már közvetlen Májor Péter lemondása után József császár akként intézkedett, hogy a bazilikánus szerzet összes vagyonát és jövedelmét a püspök kezelje s azért a szerzetnek 4000 frt. évi bért fizessen, gondolván, hogy ez által az állandóvá vált kellemtelenedéseknek utját vágja. Babb idejében Sinkai György, Májor Péter és Klein Sámuel voltak a kalugerek, akik Rómában s Bécsben nevelkedvén műveltség és ismeret dolgában magukat a püspöknél gazdagabbnak tartották s ez okon nem adták meg a püspöknek a kellő tiszteletet. A bazilikánus kalugerek alkották a püspöki konzistoriumot, mely az egyház ügyeiben döntött; a jezsuita theologus volt a konzistoriumban az első személy. Ez állás tudvalevőleg 1773-ban eltöröltetett.

1) Foia biser. şî scol 1888. évf. 21. számában a lemondási irat egész terjedelmében olvasható.

2) Olvasható Cipariu: Acta et frag. 39—55.

3) Életrajza s a püspökösködésére vonatkozó okmányok láthatók Nillesnél II. k. 657—674. l.; Cipariunál: 132—144. l.; Major Péternél: 224. laptól.

Babb János erős akaratu férfiú volt, ellenmondást nem tűrt, a konzistoriumban akaratát érvényesíteni tudta mindannyiszor. A kalugerek száma, kiket Babb egyáltalában nem szivelt, alatta 11-ről 3-ra apadt le, feltett célja lévén különben e szerzetet egészen feloszlatni. Terve sikerült is. Sinkai és társai és a püspök között azért is, mert Babb igen sok latin egyházi szertartást vett be a gör. kath. egyházba, erős viszály tört ki, a mely a püspök diadalával végződött. Sinkai és társai ellen Alsó-Fehérmegye tisztsége 1794 szeptember 11-én vizsgálatot¹⁾ indított. Sinkai börtönbe jutott, társai szétszorottak, Babb pedig ellenségeitől megmenekedett.

Babb János a konzistoriumot más alapra fektette. Hét kanonoki állomást rendszeresített,²⁾ azoknak fizetéséről gondoskodott. A kanonokok, kik egyuttal a balázsfalvi iskolákban tanárok is voltak, már a világi papok közül neveztetek ki. Az egyházi, válási ügyeket rendezte, a balázsfalvi 1821 szept. 16-án megtartott egyházugyűlésen, a konzistoriumra, vikáriusra, esperesekre, papokra, egyházi hivekre és üres papi állomásokra vonatkozó szabályrendeleteket megalkotta; a gör. keleti egyházzal békében igyekezett élni, összes vagyonyát a román népnek hagyta alapítványokra.³⁾ Alatta, önként jelentkezve, sokan léptek be a gör. katolikus egyházba. Rendkívüli érdemei elismeréseül valóságos belső titkos tanácsosságot nyert és a Leopold-rend lovagjának neveztetett ki. Mint pap és mint a román nép fia egyaránt teljesítette kötelességét. Ádámovics gör. keleti püspökkel ő irta volt alá azon kérelmet, melyet a román nép nevében az 1791-ki országgyűléshez benyújtottak, abban vallásszabadságért és nemzeti jogokért folyamodván.

Májor Péter egyháztörténetében kapzsinak, önzőnek, erőszakosnak és tudatlannak állítja Babbot. Ő azonban, mint ellenség, bíráló nem lehet. Az ellene felhozott vádak az eredmény fényesen czáfolta meg.

Babb halála őszinte fájdalmat okozott az egyházban.

¹⁾ A vizsgálati jkönyv a n.-enyedi megyei levéltárban van. Egész terjedelmében olvasható különben Papiu Iláriánál is: *Viața lui Sincai* 91—102. lapjain.

²⁾ Ezen alapító levele 1787 február 1-én kelt, megerősítve a király által. Olvasható Major Péternél 236—243. l.

³⁾ Végrendelete l. Cipáriunál 32—38. l.

Leményi János 1832-től 1850-ig ült a püspöki széken; kiváló műveltségű, egyházát és népét egyaránt szerető férfiú volt. Az alatta megtartott erdélyi országgyűléseken a román nép és egyház érdekeit hatalmasan védte; az 1848-iki kolozsvári és budapesti országgyűléseken az unió határozott hívének vallotta magát, miért sokat szenvedett azon román politikusoktól, a kik azon időben egészen más irányt vettek volt.

1845-ben kiűtött volt már a vizsály Leményi, a balázsfalvi tanárok és a tanulók egy része között.¹⁾ Barnucz, Krainik és több társa, a papnövendékek egy részével megtagadták a püspöknek tartozó engedelmességet; a püspök személyét uton-utfélen gyalázták, rendeleteit visszautasították s oda törekedtek, hogy a püspököt Balázsfalváról kiűzzék. V-ik Ferdinánd vizsgálatot rendelt el ez ügyben. A pártos tanárok állásuktól felfüggesztettek s több növendéket a papnöveldéből kiutasítottak. A püspök elleni ingerültség azonban alább nem szállott. A kiűzött tanárok és tanítványok bejárták az országot mindenütt izgatván a püspök ellen. 1848 elején a román népet azon egyének uralták, kik 1846-ban a püspök ellen fellázadtak volt. Barnucz, Pap Sándor, Axente Szever, Baternai Sándor stb. 1848 május 15-én a Balázsfalván összegyűlt nép előtt, jobbjára politikai és személyi indokokból a püspököt inzultálták. A személyes ellenszenv, a fékvesztett pártdíh már a félrevezetett tömegnél is jelentkezett s ez a körülmény a gör. katolikus egyház fennállását azon időkben komolyan veszélyeztette. Ságuna a disunitások felemelkedését az egész román nép segítségével eszközölte ki.

Leményi tiszván hazafias magatartása, az alkotmány tisztelete s a történelmi jogalap fenntartása miatt 1850-ben mint kegyvesztett állásáról lemondott.

Sterka Sulucz Sándor 1850-től 1867-ig ült a fogarasi püspöki s illetőleg a gy.-fehérvári metropolitai széken.²⁾ Született 1794-ben február 15-én Abrudbányán nemes és gazdag szülőktől; Zalathán és Balázsfalván tanult; 1814-ben, mint végzett theologus meg nősült s ugyanazon évben Babb püspök szentelte fel s Bisztrára küldte

¹⁾ Lásd Jakab Elek Szabadságtörténetét 68 laptól.

²⁾ Életrajza Vulcan J.: Panteonul Român 113—116-ig. Nillesnél: II. köt. 674—692.

ki papnak, a tekintélyes bisztrai gör. kath. egyház vezetésére. Nejét három év mulva elvesztette. Bisztrán 21 esztendeig lelkészkedett. 1836-ban Szilágy-Somlyóra került vikáriusnak. 1848-ban nagy szerepet játszott, mint politikus. A balázsfalvi nemzeti gyűlésen Barnucz pártján foglalt helyet; 1850-ben Bécsbe hívták s mint bizalmas férfit különféle kitüntetésben részesítették. 1850-ben választották meg püspöknek, ugyanazon év november 18-án megerősítést is nyert; 1854 december 22-én a helyreállított gyula-fehérvári metropolitai székebe érsek-metropolitának neveztetett ki és így ő volna az első görög katolikus érsek-metropolita azon a széken. Valóságos belső titkos tanácsos, a Leopold- és a Ferencz József-rend lovagja lett.

Kiváló tehetségű férfiú volt, a ki gátot tudott vetni Ságuna gör. kel. érsek hatalmaskodásainak s annak az áramlatnak, mely a gör. katolikus egyház beolvasztását s a román népnek egyesülését tervezte egy disunitus egyházi fő alatt.

Ő ki tudta vivni annak elismerését, hogy a gyulafehérvári metropolitai széke a görög katolikusoké, az helyre is állítottatott daczára annak, hogy Ságuna azt a disunitusok számára óhajtotta volna megnyerni. A disunitusok nyertek ugyan egy érsek-metropolitai széket, de azt erdélyinek nevezték s székhelyül N.-Szeben állapították meg.

Az így megalakult gör. kath. érsek-metropolitai széke főhatósága alá helyeztettek, mint suffraganeusok, a nagyváradi, az ujon kinevezett szamosujvári és lugosi gör. katolikus püspökök; ezeknek egymáshoz való viszonyát az egyes szinodusokon rendezték. A szinodusokra vonatkozó okmányok láthatók Moldován János kitünő román tudós: *Acte sinodale* című kiadványában.

A nagyváradi suffraganeus g. kath. püspökök eddig: Erdélyi László 1862-ig; Papp Szilágyi József (1863—1873.); Olteán János (1874—1877.), Pável Mihály 1879-től fogva. A szamosujvári püspöki széken: Alexi János (1854-től 1863-ig), Vancea János (1865—1868-ig), Pável Mihály (1872—1879-ig), Szabó János 1879-től. A lugosi püspöki széken: Dobra Sándor (1854—1870.), Olteán János (1870—1874-ig), Miháli Viktor 1874-től máig.

A görög katolikusok abbéli törekvését, hogy egyházuknak a gör. keletiekéhez hasonló autonomiát nyerjenek, siker nem koronázta.

Sterka Sulucz Sándor 1867 szeptember 6-án halt meg. Balázsfalván 1861 ápril 23-án kelt végrendeletében több mint száz-

ezer forintnyi vagyonát különféle alapítványokra hagyományozta.¹⁾ Sulucz az érsek-metropolitai széken magának hervadatlan érdemeket szerzett. Iskolákat emelt, tanítókat képzett s a papság szellemi műveltségét jelentékenyen fokozta.

Szerencséje volt a gör. kath. egyháznak, hogy a fogarasi s illetőleg gyula-fehérvári püspöki, érsek-metropolitai széken mind hivatásuk magaslatán álló férfiak ültek.

1868 deczember 21-től a gör. kath. egyházat Vancea János érsek-metropolita kormányozza. Ritka műveltségü, valódi vallásos érzületü és nagy tudományu férfit. egyházának osztatlan szeretetét és nagyrabecsülését méltán vivta ki Minden jövedelmét a népnevelésre fordítja. Több ismert és ismeretlen ténye mellett a balázsfalvi román főgimnázium mellett felállított tápintézete az érsek-metropolita önzetlen nagylelkéről tanuskodik. La mulți ani!

A két felekezet között ma is itt-ott kitör még a viszály, leginkább azon községekben, a hol mind a két félnek van hive s egyháza; sokhelyt közösen tartanak fenn iskolát s ebből aztán mindenféle kellemetlenség támad, melyek felsőbb egyházi hatóságoknál több jegyzékváltásra nyújtanak alkalmat. Azonban a régi gyűlölködés megszűnt s mindkét fél a legjobb akarattal törekszik a békét, a keresztényi szeretetet ápolni a két felekezet hivei között

* * *

A két felekezet egyháza ily eseményeken és átalakulásokon ment keresztül az unió óta.

Az unió üdvös voltát leginkább az a körülmény hirdeti, hogy a román nép fiai előtt megnyitak a bel- és külföldi iskolák. Emelni akarták a papok műveltségét, kiszélesíteni azok látkörét s ez által az egész román népet emelték. Minden tudomány és ismeret az unió útján került a román néphez. Az irodalom, a nyelv, a történelem s minden tudomány ág művelése az unió által nyert kezdetet. A gör. kath. egyház férfiai ébresztették fel az egész román világot, ők adtak irányt minden téren.

Mindez oly eredmény, melyért a nép örök hálával viseltethetik azok iránt, a kik az uniót bármely czélból létesítették.

Moldován Gergely.

¹⁾ Végrendelete egész terjedelmében Nillesnél: 684—692. 1.